

го посередництва в советском гражданском обороте: Автореф. дис... канд. юрид. наук /СЮИ им. Д.И. Курского. –Саратов, 1972.

8. Магпутова Т.Е. Правовое регулирование отношений по торговому посредничеству: Автореф. дис... канд. юрид. наук /МГУ им. М.В. Ломоносова. –М., 1988.

9. Майданик Р.А. Теоретичні проблеми довірчих відносин в цивільному праві. –К.: НВЦ «Київський університет», 2003.

10. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательствах. –М.: Госюриздат, 1954.

11. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. –М.: Статут, 1998.

12. Брагинский М.И., Витрянский В. В. Договорное право. –Кн.1: Общие положения: –М.: Статут, 2001.

13. Иоффе О.С. Обязательственное право. –М., 1975.

14. Антимонов Б.С., Граве К.А. Договор трудового поручения // Ученые записки ВИЮН. -1995. -Вып.2.

15. Ойгензихт В.А. Нетипичные договорные отношения в гражданском праве. –Душанбе, 1984.

16. Исаченко В.В., Исаченко В.Л. Обязательства по договорам. –СПб., 1914.

17. Таль Л.С. Положительное право и неурегулированные договоры // Юридический записки Демидовского юридического лица. –Ярославль, 1912. –Вып.ІІІ.

18. Подзе С. Як укласти договір з дилером // Бухгалтерія. -2001. -№ 35/2.

Надійшла до редколегії 07.02.2005

БЕРВЕНО С.Н. ПОНЯТИЕ ДИЛЕРСКОГО ДОГОВОРА (ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ)

Исследованы понятие и экономико-правовая природа дилерского договора.

BERVENO S.N. CONCEPT OF THE DEALER CONTRACT (CIVIL-LAW ASPECTS)

The concept and economic-legal nature of the dealer contract are investigated.

УДК 347.129+330.161

І.В. ВЕНЕДИКТОВА, канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА І ЗАКОННОГО ІНТЕРЕСУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Розглянута сутність інтересу як способу реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Проголошення України соціальною, правовою державою в ст.1 Конституції України [1] вимагає відповідності цієї норми всьому суспільному буттю держави, інакше головний принцип Конституції буде лише декларативним положенням, що підриває її сталість. З прийняттям Конституції почалася активна кампанія по реформуванню нормативно-правового масиву, зміни існуючих й прийняття нових нормативних актів у відповідності до її норм і принципів. На жаль, у нашому суспільстві не закони приймаються, виходячи із існуючих суспільних відносин, а суспільні відносини намагаються будувати в рамках вже існуючих нормативних актів. Так було й з проголошенням людини, її особистості, здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю (ч.1 ст.3 Конституції України). Цей рішучий і вельми актуальний на той час крок був зроблений законодавцем у 1996 р., і тільки з 1.01.2004 р. вступив в дію новий Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [2], який є первинним і основним Законом для регулювання відносин у сфері приватного права, де центральне місце посідає фізична особа – людина з її суб'єктивними правами та законними інтересами. Стаття 1 цього кодифікованого акту зазначає, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Отже, головну роль у цивільних правовідносинах віддано відносинам немайнового характеру, що є

першою й однією з найважливіших новел прийнятого ЦК України і значним досягненням українських правників й законотворців в галузі цивільного законодавства.

У цивільних правовідносинах провідну роль відіграє інтерес, як передумова їх виникнення. Саме він, у межах чинного законодавства, спонукає суб'єктів будувати свої правові зв'язки. Інтерес як юридична категорія здатен бути врегульованим нормами й механізмами права. З одного боку, він виступає психологічним відношенням людини до певного явища чи суспільних зв'язків у кожному конкретному випадку. Тобто, є суб'єктивного субстанцією. З іншого боку, законний інтерес відбиває об'єктивні чинники, які не є самою потребою, а полягають в необхідності задоволення вже існуючих або тих, що розвиваються, потреб. А це вже є об'єктивною субстанцією. Стосовно інтересів спрацьовує та ж догма, що і стосовно права взагалі: воно в суб'єктивному сенсі також суб'єктивно, оскільки в ньому знаходить своє відображення, перш за все, воля людей, якій надано характер об'єктивної більшості. І саме право у вигляді законів формується об'єктивними інтересами. Тому, щоб закріпити в правових нормах адекватні правові засоби для регулювання суспільних відносин, необхідно на законодавчому рівні усвідомлювати існуючі в суспільстві об'єктивні інтереси. Проте, всі інтереси не можна охопити і врегулювати правом. Отже, охороні повинні підлягати лише законні інтереси – ті, що не суперечать позитивному законодавству і

загальним засадам права. Індивідуальні інтереси повинні бути реалізовані саме в цих межах.

Крім того, інтерес певною мірою визначає предмет цивільного права, відбиваючи майнові й особисті немайнові правовідносини через зв'язок особи та її потреб у певних благах. А оскільки цивільні правовідносини виникають завдяки узгодженості (певного «компромісу») інтересів їх учасників, обумовленої диспозитивним характером норм приватного права, варто підтримати думку С.В. Михайлова, що саме інтереси визначають метод правового регулювання відносин з економічним змістом, яким властиві диспозитивність й рівність їх учасників [3, с.64]. Значення інтересу полягає і в координації динаміки різнорідних суспільних відносин і визначенні юридичних способів і засобів, які впливають на ці відносини. Можливо, він є не чітко визначеним і юридично забезпеченим регулятором, але має глибинні психологічні й соціальні чинники для правового регулювання.

В цивільному законодавстві України законні інтереси посідають самостійне місце і чітко розмежовані із суб'єктивними правами. Так, глава 3 ЦК України містить норми захисту як цивільних прав, так і інтересів. А ст.15, що входить до складу цієї глави, містить 2 частини, одна з яких присвячена праву на захист цивільного права, а друга – інтересу: кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Отже, з точки зору позитивного законодавства важливість і значущість охорони як прав, так й інтересів є однаковими. Чому ж, з одного боку, не ігноруючи інтерес і вводячи сам термін в нормативний масив, законотворець, з іншого боку, зовсім не розкриває його зміст й сенсове навантаження? Для з'ясування цього питання необхідно провести аналіз нормативно-правової бази нашої правової системи, перш за все, статей чинного Цивільного кодексу України.

Відправним пунктом розв'язання поставленої задачі є взаємозв'язок категорій правоздатність-суб'єктивне право-інтерес.

Правоздатність виникає у людини з моменту народження і полягає в здатності мати суб'єктивні права і цивільні обов'язки. Отже, й суб'єктивні права виникають у людини з народження. Під ними розуміється міра можливої поведінки фізичної або юридичної особи, забезпечена законом і спрямована на задоволення певних інтересів. Суб'єктивні права можуть бути абсолютними і захищатися проти будь-якої особи, що своєю поведінкою перешкоджає здійсненню цих прав, й відносними, коли вимога щодо виконання дії або утримання від неї стосується конкретно визначеної особи. Відрізняючою особливістю суб'єктивного права є те, що у випадку його порушення, воно захищається в примусовому порядку судом або компетентним державним органом виконавчої влади. Тобто, здійснення права завжди забезпечується державою. Суб'єктивне право складається із трьох елементів-правомочностей: 1) правомочність на власні позитивні дії (правовикористання) – право уповноваженої особи здійснювати фактичні та юридичні дії; 2) правомочність на чужі дії (правовиконання) – право вимагати відповідної поведінки від зобов'язаної особи; 3) правомочність домагання (правозахист) – можливість звертатися до органів державної влади за захистом у випадку порушення суб'єктивного права [4, с.382-383].

У приватному праві охоронювані законом інтереси і суб'єктивні права співіснують паралельно, доповнюючи одне одного, збагачуючи зміст й можливості реалізації. Не можна погодитися з точкою зору групи вчених, які вважають, що інтерес складає зміст суб'єктивного права і є його основним елементом [5, с.42]. Чинний Цивільний кодекс України їх чітко розмежовує. Незрозуміло є й позиція деяких вчених, що конкретний інтерес захищається суб'єктивним правом [6, с.34], адже ст.16 ЦК України містить способи захисту цивільних прав та інтересів, що свідчить про надання законним інтересам таких самих способів захисту, як і суб'єктивним правам. І не можна (а головне - недоречно) захищати законні інтереси через захист конкретного права.

Не дивлячись на те, що між суб'єктивними правами та законними інтересами законодавцем проведена чітка грань і надана рівна значущість, увага з боку доктрини й правозастосовчої практики приділяється лише суб'єктивним правам – розробляється їх поняття, класифікація, процедури захисту тощо. А от розробка інтересу залишається на тому ж рівні. Цікавим питанням для роздумів та подальшого дослідження стало правило, за яким у встановлених законом випадках охороняються інтереси зачаті, але ще не народженої дитини (ч.2 ст.25 ЦК України). Як бачимо, йдеться тільки про інтереси, а не про права людини. Отже, якщо права виникають у людини з народження, то інтереси з'являються і можуть бути захищені з більш раннього моменту – з зачаття, а коли йдеться про інтереси майбутніх поколінь, то їх біологічний розвиток може розглядатися у більш віддаленій перспективі. Тому висловлені в літературі думки щодо того, що «визнання за суб'єктом цивільного права правоздатності є визнання гіпотетичної можливості існування у цього суб'єкта різноманітних інтересів» [6, с.34] та «ембріон (плід) є носієм суб'єктивного правового інтересу, а отже, і суб'єктивних цивільних прав» [7, с.57], є не вірними. Права виникають лише з виникненням правоздатності. За українським законодавством даний момент визначається народженням дитини. Це означає, що *інтерес є первинним, а реалізація складових правовідношення (в тому числі й суб'єктивні права) – похідним від нього*. Цей висновок може підтвердити й аналіз норм щодо вчинення правочинів від імені малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно їх здійснювати, а в їх інтересах діють батьки (усиновлювачі), опікуни та піклувальники. Тобто, на перший план знову виходять інтереси цих осіб. У разі, коли підпічний уклав правочин, що виходить за межі його дієздатності, а піклувальник його не схвалив, суд може визнати такий правочин недійсним, якщо буде встановлено, що він суперечить інтересам самого підпічного, членів його сім'ї або осіб, яких він відповідно до закону зобов'язаний утримувати (ч.2 ст.223 ЦК України). У даному випадку не йдеться про обмеження чи позбавлення права, а зазначено, що необхідно дотримуватися інтересів уповноважених осіб, що також свідчить про *інтерес як більш широке поняття, ніж суб'єктивне право*.

Визначивши роль і місце інтересу в цивільному праві, можна перейти до визначення поняття цього правового явища. Прогалина законодавства, де існує лише термін «інтерес» без надання його поняття, заповнюється судовим тлумаченням охоронюваного законом інтересу, існу-

ючим у рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України від 1.12.2004 р. [8] і загальнообов'язковим до застосування щодо вживання поняття «охоронюваний законом інтерес» в ч.1 ст.4 ЦПК України та інших законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «право».

За цим рішенням, інтересом є прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного права і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам. Отже, виходячи з положень даного рішення, інтерес слід трактувати як сукупність наступних явищ:

- прагнення набути матеріальні та (або) нематеріальні блага;
- це прагнення можна вирізнити з розуміння об'єктивного права;
- воно не відбите в позитивному законодавстві у формі суб'єктивних прав;
- за юридичним засобом відтворення дане прагнення виступає простим легітимним дозволом задовольняти потреби, що не суперечать чинному законодавству.

Наукова доктрина також містить визначення інтересу. Аналіз понять, наданих різними вченими, дозволить нам дати правильну правову оцінку загальнообов'язковому для розуміння поняттю інтересу, наданого КСУ. Отже, інтерес, як суспільні відносини, що мають соціальний характер [3, с.26], не може існувати поза межами правового врегулювання. Ще Г.Ф. Шершеневич зауважував, що право існує постільки, оскільки існує боротьба інтересів [9, с.83]. На велике значення інтересу у свій час зазначав М.С. Малєїн, вказавши, що право породжується інтересами, охороняє їх, оскільки інтерес виступає об'єктом правової охорони, а право – охоронюваним законом інтересом [10, с.27]. А О.Ф. Скакун взагалі вважає, що інтерес є позаправовою або доправовою категорією і відбивається в потребах особи, які виражаються в «діяльності з усвідомлення та реалізації цілей у суспільних відносинах» [4, с.379]. В.О. Ключевський називає інтересом певні потреби, які визивають спілкування між людьми й мають дієвий творчий характер [11, с.41]. В.Ф. Сіренко зазначає, що інтерес є об'єктивною субстанцією, продуктом об'єктивних потреб, необхідність задоволення яких примушує особу саме через інтереси вступати до певних суспільних відносин [12, с.17]. А.А. Мережко навпаки відносить інтерес до сучасного відображення в індивідуальній свідомості об'єктивних потреб індивіда, яке не може регулюватися правом [13, с.10]. Не можна погодитися з позицією Ф.О. Богатирьова, який визначає інтерес як мету суб'єктивного права, оскільки, за його словами, суб'єктивне право виступає засобом досягнення мети, спрямованої на задоволення інтересу суб'єкта [6, с.25]. Отже, автор ставить знак рівності між інтересом і метою суб'єктивного права та суб'єктивним правом і засобом досягнення інтересу. Таким чином, він настільки пов'язує

суб'єктивне право і інтерес, що просто неможливо їх виокремити одне від одного через надане ним поняття інтересу. Неправильною вважаємо й точку зору О.О. Пунди, який зазначає, що «здійснення особистого немайнового права – це практично його «спрацьовування» – задоволення певного правового інтересу» [7, с.25] й далі: «у разі визнання інтересу державою він набуває правової форми і здійснюється у правовому режимі як особисте немайнове право...» [7, с.26]. Ми вважаємо, що у разі визнання інтересу з боку держави, він стає законним інтересом, і тільки коли з'являється норма закону, яка закріплює цей інтерес вже в якості права і таким його називає, відбувається трансформація законного інтересу в суб'єктивне право. В даному випадку інтерес виступає набагато ширшим поняттям і не можна його звужувати до меж реалізації суб'єктивного права.

Коли йдеться про інтереси, під ними, перш за все, розуміється прагнення досягнути певних благ або можливість певної поведінки. Охоронюваний законом інтерес є певною мірою узагальнюючою категорією, з якою пов'язуються всі інтереси, які не знайшли своє відбиття в суб'єктивних правах, але мають значення для кожного конкретного суб'єкта правовідносин при набутті певного матеріального або нематеріального блага. Саме тому інтерес не може мати своєї системи і бути хоча б частково відображеним у законодавстві – тоді б він отримав форму суб'єктивного права з обов'язком іншої сторони це право забезпечувати (або утримуватися від певних дій, або активно їм сприяти). Отже, характер охоронюваного законом інтересу є невизначеним. Ця його особливість дозволяє бути ефективно реалізованим в умовах дії диспозитивних норм цивільного права, які найкращим способом сприяють розвиткові правовідносин саме відповідно інтересам їх суб'єктів. А суб'єктивне право завжди визначене і сформульоване в позитивному законодавстві або на рівні природного права.

Ще одна важлива особливість охоронюваного законом інтересу є те, що виникнення інтересу і його нереалізація не тягнуть за собою вживання засобів державного примусу. Наприклад, батьки, маючи законний інтерес віддати свою дитину до престижного навчального закладу, не мають при цьому права вимагати від компетентних органів, на які покладені функції захисту прав і інтересів, влаштування дитини до цього закладу. Даний інтерес буде реалізований без примусу держави, але з її підтримкою відповідно до принципу – всі громадяни рівні в своїх правах і можливостях. Проте, в даному випадку мають співпасти інтереси батьків і виконавчого органу закладу, оскільки останній зацікавлений в проведенні конкурсу і відборі кращих учнів (студентів), високої оплати освітніх послуг і т.д. Тобто, держава не гарантує реалізацію цього інтересу (охоронюваного законом), а гарантує можливість його реалізації: батьки можуть влаштувати дитину до навчального закладу, надавши їй необхідний освітній рівень, заплатив необхідну суму за навчання тощо. А якщо б мова йшла про наявність суб'єктивного права, то батьки дитини згідно п.п.1, 6 ст.16 ЦК України мали право вимагати від суду зобов'язати навчальний заклад надати дитині освітні послуги.

Таким чином, виходячи із всього вище зазначеного, можна зробити загальний висновок, що інтерес не можна ототожнювати із суб'єктивним правом. По-перше, він

може бути своєрідною передумовою виникнення права і метою його реалізації. Тобто, виступати як до правова та після правова категорія. Реалізація суб'єктивного права передбачає наявності трьох можливостей: 1) можливість уповноваженої особи здійснювати односторонні дії в межах свого права; 2) можливість вимагати від зобов'язаної особи вчинення певних дій; 3) можливість звертатися до органів державної влади за захистом порушеного права. Для реалізації інтересу другий елемент не може бути застосованим. По-друге, інтерес як необхідність задовольнити потреби соціального характеру є первинним по відношенню до суб'єктивного права, а останнє – похідним від нього. Інтерес є таким унікальним юридичним феноменом, що стає способом реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 26.06.1996 року // ВВР України. - 1996. -№ 30. -Ст.141.
2. Цивільний кодекс України. -К.: Атіка, 2003. -416 с.
3. Михайлов С.В. Категорія інтереса в російському гражданском праві. -М.: Статут, 2002. -205 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. -Харків: Консум, 2005. -656 с.
5. Венедиктов А.В. Избранные труды по гражданско-

му праву: В 2-х т. -Т.ІІ. -М: Статут, 2004.

6. Богатырев Ф.О. Интерес в гражданском праве // Журнал российского права. -2002. -№ 2. -С.29-37.

7. Пунда О.О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини: Монографія. -Хмельницький-Київ, 2005. -436 с.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України від 1.12.2004 р. // Урядовий кур'єр. -2004. -№ 239. (Додаток «Документи». -С.7-12).

9. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: Лекции профессора Московского университета Г.Ф. Шершеневича, читанные в Московском Коммерческом Институте в 1909/10 г. -М.: Изд. дом МКИ, 1911. -116 с.

10. Малейн Н.С. Охраняемый законом интерес // Советское государство и право. -1980. -№ 1. -С.27-34.

11. Ключевский В.О. Сочинения: В 9-ти т. -Т. VI. Специальные курсы. -М.: Юрид. лит.-ра, 1988. -387 с.

12. Сиренко В.Ф. Проблемы интереса в государственном управлении. -Киев: «Українська думка», 1980. -56 с.

13. Мережко А.А. Договор в частном праве. -К.: «Юстиціан», 2003. -176 с.

Надійшла до редколегії 29.04.2005

ВЕНЕДИКТОВА И.В. СООТНОШЕНИЕ СУБЪЕКТИВНОГО ПРАВА И ЗАКОННОГО ИНТЕРЕСА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Рассмотрена сущность интереса как способа реализации субъективных прав и юридических обязанностей.

VENEDIKTOVA I.V. PARITY OF SUBJECTIVE LAW AND A LEGITIMATE INTEREST IN CIVIL LAW
The essence of interest as way of realization of subjective rights and legal duties is considered.

УДК 331.109

В.О. КАБАНЕЦЬ

Національний університет внутрішніх справ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ ТРУДОВІ СПОРИ¹

Досліджені питання правового регулювання трудових спорів.

Право - надзвичайно складний соціальний феномен, що охоплює комплекс взаємопов'язаних елементів. Воно відрізняється від інших соціальних норм (звичаїв, моралі, норм громадських об'єднань) низкою властивих тільки йому специфічних особливостей, характерних рис. Найбільш істотні з них: зв'язок з державою, охорона від порушень можливістю державного примусу; загальнообов'язковість; формальна визначеність; інституційність; якість офіційного регулятора суспільних відносин [1, с.139]. Важливою формою існування права виступають

нормативно-правові акти, які юридична наука розглядає як джерела права, кожен із яких у концентрованому вигляді втілює в собі всі властиві праву якості, причому в специфічній, нормативно-структурованій формі [2, с.123].

Як зазначається в юридичній літературі, провідна роль у створенні ефективної правової системи належить органам державної влади і, перш за все, законодавчій владі, яка покликана підготувати досконалу законодавчу базу реформування українського суспільства і держави у відповідності з загальнолюдськими цінностями з урахуванням історичної й національної самобутності. Верховна Рада України здійснила в цьому напрямі значну роботу, ухваливши після прийняття Конституції України близько

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Венедиктов В.С. (НУВС).